

Қазақстан Республикасы
Ғылым және жоғары білім министрлігі

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты

ОТАН ТАРИХЫ

2026. Т. 29 (3)

ISSN 1814-6961
E-ISSN 2788-9718

- ТАРИХ
- ЭТНОЛОГИЯ
- АРХЕОЛОГИЯ

ОТАН ТАРИХЫ

2026. Т. 29 (3)

ISSN: 1814-6961 (print)
ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы Отечественная история History of the Homeland

**Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2026. Т. 29 (3)**

Published in the Kazakhstan
Otan tarikh
Has been issued as a journal since 1998
ISSN: 1814-6961 (Print)
ISSN: 2788-9718 (Online)
2026. Vol. 29. Is. 3. Pp. 1371–1387
Journal homepage: <https://otan.history.iie.kz>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20

https://doi.org/10.51943/2788-9718_2026_29_3_1371-1387

ТРАНСШЕГАРАЛЫҚ КӨШІ-ҚОН: XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ҚЫТАЙ МЕН МОНҒОЛИЯҒА МӘЖБҮРЛІ ҚОНЫС АУДАРҒАН ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ ЖӘНЕ БАЛАЛАР ТАҒДЫРЫ

Елдос Сауырқан¹, Қаипбаева Айнагүл Толғанбаева^{2*}

¹ Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
(28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің 2 курс докторанты
<https://orcid.org/0000-0003-0079-0420> E-mail: erekejan@gmail.com

^{2*} Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
(28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
тарих ғылымдарының кандидаты, жетекші ғылыми қызметкер
<https://orcid.org/0000-0002-3387-624X> E-mail: aina_78@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2026

© Сауырқан Е. Қаипбаева А.Т., 2026

Аңдатпа. *Kіріспе.* Мақалада XX ғасырдың 20–30-жылдары Қазақстан аумағынан Қытай мен Моңғолияға қоныс аударуға мәжбүр болған қазақ босқындары мен олардың балаларының тағдыры қарастырылады. Негізгі назар босқындардың трансшекаралық көші-қонына, барған елдердегі саяси-әлеуметтік жағдайына, сондай-ақ босқын отбасыларындағы балалар тап болған әлеуметтік қиындықтарға аударылады. Зерттеу барысында көші-қонының саяси сипатын айқындауға басымдық беріліп, тарихи-салыстырмалы талдау, этнотарихи сипаттау және этноәлеуметтік зерттеу әдістері қолданылды. *Мақсаты мен міндеттері.* Зерттеу тарихи еңбектер мен ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, мәжбүрлі трансшекаралық көші-қонының негізгі себептері мен салдарын, сондай-ақ босқын отбасыларындағы балалардың саяси-әлеуметтік тағдырын талдау. Осы мақсатқа сәйкес көші-қонның қалыптасуына ықпал еткен саяси және әлеуметтік жағдайларды анықтау, босқындардың жаңа ортадағы тұрмыс-тіршілігі мен бейімделу ерекшеліктерін қарастыру, әсіресе балалардың әлеуметтік қиындықтарын саралау міндеттері қойылды. *Материалдар мен әдістер.* Зерттеудің деректік және материалдық негізін XX ғасырдың 20–30-жылдарындағы қазақтардың Қытай мен Моңғолияға бағытталған көшіне қатысты отандық және шетелдік ғылыми еңбектер, зерттеу мақалалары және тақырыпқа қатысты өзге де тарихи материалдар құрайды. Зерттеу барысында салыстырмалы-тарихи әдіс қолданылды. Салыстырмалы талдау арқылы көш үдерісінің ортақ белгілері мен өзіндік ерекшеліктері, сондай-ақ босқындардың жаңа әлеуметтік ортаға бейімделу жағдайлары сараланды. Сонымен қатар тарихилық пен объективтілік қағидаттар басшылыққа алынып, тарихи оқиғалар сол кезеңнің саяси және әлеуметтік жағдайларымен өзара байланыста қарастырылды. *Нәтижелер.* Зерттеу нәтижесінде XX ғасырдың 20–30-жылдарындағы көштің саяси себептері мен әлеуметтік

салдары отандық және шетелдік зерттеулер негізінде сараланды. Мәжбүрлі көші-қон сол кезеңдегі саяси және әлеуметтік өзгерістермен тығыз байланысты тарихи үдеріс ретінде қарастырылып, оның босқындардың әлеуметтік жағдайына, жаңа ортаға бейімделуіне және әсіресе балалар тағдырына тигізген әсері айқындалды. *Қорытынды.* Зерттеу қорытындысында XX ғасырдың 20–30-жылдарындағы қазақтардың Қытай мен Моңғолияға бағытталған мәжбүрлі көші-қонының саяси және әлеуметтік себептері отандық зерттеулер негізінде жүйеленіп, талданды. Әсіресе босқын отбасыларындағы балалардың әлеуметтік жағдайы мен тағдыры мәжбүрлі көші-қон тарихының маңызды, алайда отандық тарихнамада әлі де кешенді зерттеуді қажет ететін бағыттарының бірі екені айқындалды. Осы тұрғыдан зерттеу қазақтардың трансшекаралық көші-қон тарихын саяси оқиғалармен ғана шектемей, оның әлеуметтік және гуманитарлық салдарымен сабақтастыра қарастыру қажеттігін көрсетеді.

Түйін сөздер: мәжбүрлі көш, қазақ босқындары, балалар, әлеуметтік себептер, саяси себептер, бейімделу, іргелес елдер.

Алғыс. Бұл мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «1920–1930 жылдардағы Қазақстан аумағындағы және іргелес елдердегі балалар панасыздығы мәселесі» тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды (жеке тіркеу нөмірі: АР 23488331).

Дәйексөз үшін: Сауырқан Е., Қаипбаева А.: Трансшекаралық көші-қон: XX ғасырдың басында Қытай мен Монғолияға мәжбүрлі қоныс аударған қазақ босқындары және балалар тағдыры // Отан тарихы. 2026. Т. 29. № 3. 1371–1387-бб. [Қазақша] DOI: 10.51943/2788-9718_2026_29_3_1371-1387

ТРАНСГРАНИЧНАЯ МИГРАЦИЯ: КАЗАХСКИЕ БЕЖЕНЦЫ, ВЫНУЖДЕННО ПЕРЕСЕЛИВШИЕСЯ В КИТАЙ И МОНГОЛИЮ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА, И СУДЬБЫ ДЕТЕЙ

Сауырқан Елдос¹, Қаипбаева Айнагул Толғанбаева²

¹ Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова

(д. 28, ул. Шевченко, 050010 Алматы, Республика Казахстан)

Докторант 2 курса Казахского национального университета имени аль-Фараби

<https://orcid.org/0000-0003-0079-0420>, E-mail: erekejan@gmail.com

² Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (д. 28, ул. Шевченко, 050010 Алматы, Республика Казахстан) Кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник

<https://orcid.org/0000-0002-3387-624X> E-mail: aina_78@mail.ru

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2026

© Сауырқан Е. Қаипбаева А.Т., 2026

Аннотация. *Введение.* В статье рассматривается судьба казахских беженцев, вынужденных переселиться с территории Казахстана в Китай и Монголию в 1920–1930-е годы, а также судьба их детей. Основное внимание уделяется трансграничной миграции беженцев, их политическому и социальному положению в странах переселения, а также социальным трудностям, с которыми столкнулись дети в семьях беженцев. В ходе исследования особое внимание уделено выявлению политического характера миграционных процессов. В качестве основных методов использованы историко-сравнительный анализ, этноисторический и этносоциальный подходы. *Цель и задачи.* Исследование, опираясь на исторические труды и научные исследования, направлено на анализ основных причин и последствий вынужденной трансграничной миграции, а также политической и социальной судьбы детей из семей беженцев. В соответствии с поставленной целью определены следующие задачи: выявить политические и социальные условия, повлиявшие на формирование миграционных процессов; рассмотреть условия жизни беженцев и особенности их адаптации в новой среде; особое внимание уделить анализу социальных трудностей, с которыми столкнулись дети. *Материалы и методы.* Источниковую и материальную основу исследования составили отечественные и зарубежные научные труды, исследовательские статьи и другие исторические материалы, посвященные миграции казахов в Китай и Монголию в 1920–1930-е годы. В ходе

исследования применялся сравнительно-исторический метод. Посредством сравнительного анализа были выявлены общие черты и особенности миграционных процессов, а также рассмотрены условия адаптации беженцев к новой социальной среде. Кроме того, исследование основывалось на принципах историзма и объективности, что позволило рассматривать исторические события во взаимосвязи с политическими и социальными условиями соответствующего периода. *Результаты.* В результате исследования на основе отечественных и зарубежных научных работ были проанализированы политические причины и социальные последствия миграционных процессов 1920–1930-х годов. Вынужденная миграция рассмотрена как исторический процесс, тесно связанный с политическими и социальными изменениями того периода. Определено её влияние на социальное положение беженцев, особенности их адаптации к новой среде и, в особенности, на судьбу детей. *Заключение.* В заключении исследования систематизированы и проанализированы политические и социальные причины вынужденной миграции казахов в Китай и Монголию в 1920–1930-е годы на основе отечественных исследований. Особое внимание уделено социальному положению и судьбе детей из семей беженцев. Установлено, что данный аспект представляет собой одно из важных направлений истории вынужденной миграции, которое до настоящего времени требует комплексного изучения в отечественной историографии. В этом контексте исследование показывает необходимость рассматривать историю трансграничной миграции казахов не только в связи с политическими событиями, но и в тесной взаимосвязи с её социальными и гуманитарными последствиями.

Ключевые слова: вынужденная миграция, казахские беженцы, дети, социальные причины, политические причины, адаптация, сопредельные страны.

Благодарность. Статья подготовлена в рамках реализации проекта грантового финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Проблема детской беспризорности на территории Казахстана и в сопредельных странах в 1920–1930-е годы» (ИРН AP23488331).

Для цитирования: Сауырман Е., Каипбаева А. Трансграничная миграция: казахские беженцы, вынужденно переселившиеся в Китай и Монголию в начале XX века, и судьбы детей // Отан тарихы. 2026. Т. 29. № 3. С. 1371–1387. [на казахском языке]. DOI: 10.51943/2788-9718_2026_29_3_1371-1387

CROSS-BORDER MIGRATION: KAZAKH REFUGEES FORCIBLY DISPLACED TO CHINA AND MONGOLIA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY AND THE FATE OF THEIR CHILDREN

Yeldos Sauyrkan¹, Kaipbayeva T. Ainagul²

¹ Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology
(28, Shevchenko Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
2nd-year doctoral student at Al-Farabi Kazakh National University
<https://orcid.org/0000-0003-0079-0420> e-mail: erekejan@gmail.com

² Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology
(28, Shevchenko Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher
<https://orcid.org/0000-0002-3387-624X>, e-mail: aina__78@mail.ru

© Valikhanov IHE, 2026

© Sauyrkan Ye., Kaipbayeva A.T., 2026

Abstract. Introduction. The article examines the experiences of Kazakh refugees who were forced to migrate from Kazakhstan to China and Mongolia during the 1920s and 1930s, with particular attention to the fate of their children. The study focuses on the refugees' cross-border migration, their political and social circumstances in the countries of settlement, and the social hardships faced by children in refugee families. Particular emphasis is placed on identifying the political nature of these migration processes. The study employs historical-comparative analysis, ethnohistorical description, and ethnosocial research methods. *Purpose and Objectives.* Drawing on historical works and scholarly research, the study aims to analyze the

main causes and consequences of forced cross-border migration, as well as the political and social experiences of children from refugee families. In accordance with this aim, the study seeks to identify the political and social conditions that contributed to these migration processes, examine the living conditions of refugees and their adaptation to a new environment, and pay particular attention to the social difficulties faced by children. *Materials and methods.* The source and material base of the study consists of Kazakhstani and foreign scholarly works, research articles, and other historical materials concerning the migration of Kazakhs to China and Mongolia during the 1920s and 1930s. The study employs the comparative-historical method. Comparative analysis was used to identify both common features and distinctive characteristics of the migration processes, as well as to examine the conditions under which refugees adapted to new social environments. In addition, the study follows the principles of historicism and objectivity, examining historical events in relation to the political and social conditions of the period. *Results.* The study analyzes the political causes and social consequences of migration during the 1920s and 1930s on the basis of Kazakhstani and international scholarship. Forced migration is examined as a historical process closely associated with the political and social transformations of the period. The study identifies its impact on the social circumstances of refugees, their adaptation to new environments, and, in particular, the fate of children. *Conclusion.* The study concludes by systematizing and analyzing, on the basis of Kazakhstani scholarship, the political and social causes of the forced migration of Kazakhs to China and Mongolia during the 1920s and 1930s. Particular attention is given to the social circumstances and fate of children from refugee families. The findings demonstrate that this aspect constitutes an important dimension of the history of forced migration that still requires comprehensive investigation in Kazakhstani historiography. From this perspective, the study highlights the need to examine the history of Kazakh cross-border migration not only in relation to political events but also in conjunction with its social and humanitarian consequences.

Keywords: forced migration, Kazakh refugees, children, social causes, political causes, adaptation, neighboring countries.

Acknowledgments. This article was prepared within the framework of the grant-funded research project of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, “The Problem of Child Homelessness in Kazakhstan and Neighboring Countries in the 1920s–1930s” (Grant No. AP23488331).

For citation: Sauyrkan E., Kaipbayeva A.T. Cross-Border Migration: Kazakh Refugees Forcibly Displaced to China and Mongolia in the Early Twentieth Century and the Fate of Their Children. *Otan Tarihy*. 2026. Vol. 29. No. 3. Pp. 1371–1387. [in Kazakh]. DOI: 10.51943/2788-9718_2026_29_3_1371-1387

Кіріспе. XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістер Қазақстан тарихындағы ең күрделі кезеңдердің бірі болды. Кеңес өкіметінің әлеуметтік-саяси жүйені қайта құруы, соның ішінде дәстүрлі экономикалық қатынастардың бұзылуы, жеке меншік мүліктерді тәркілеу, күштеп ұжымдастыру және саяси қуғын-сүргін сияқты оқиғалар халықтың мәжбүрлі көшуіне себеп болды. Оқиғаның орын алуы сол кезеңдегі Қазақ ССР-дың саяси ахуалына ғана емес, елдің әлеуметтік-экономикалық және демографиялық дамуына да терең әсер етті. Отандық зерттеушілер мәжбүрлі көштің түпкі себептеріне талдау жасай отырып көші-қонның пайда болуына ықпал еткен саяси, әлеуметтік-экономикалық себептерді кеңірек қарастырған [Қозыбаева, Бекенова, 2021: 110–118; Құдайбергенова, 2021: 93–101; Құдайбергенова, Байдалы, 2021: 126–135].

Дегенмен, Кеңес дәуірінде бұл тақырып жан-жақты қарастыру мүлде мүмкін емес-тін. Кеңес тарихнамасы 1920-30 жылдардағы ахуалды біржақты идеология тұрғысынан бағалады. Соған байланысты жоспарлы экономикалық реформаларда кеткен қателіктер ашып айтылмады тіпті реформаның әсіре сілтеуінен зардап шеккен халықтың тағдыры, әсіресе олардың жан сақтау үшін шекарадан тыс жерлерге мәжбүрлі көшуі, ол жақтағы өмірі мен дөп келген түйіткілдері қарастырылмады. Яғни Кеңестік кезеңдегі отандық тарихнамада зерттеу назарынан қағыс қалған жабық тақырыпқа айналды.

Тәуелсіздіктен кейін жабық тақырып бойынша тың зерттеулер басталды. Әсіресе ашаршылық, жаппай ұжымдастыру және саяси қуғын-сүргін туралы зерттеулер жарық көре бастады. Мұрағаттық жазбалардың академиялық дискурсқа енуі бұрын жеткілікті түрде зерттелмеген тарихи оқиғаларды қайта қарастыруға мүмкіндік берді. Нәтижесінде, саяси қуғын-сүргін мен ашаршылық құрбандары аясында іргелес елдерге көшуге мәжбүр болған қазақтардың тағдыры арнайы зерттеу тақырыптарына айналды [Қазақстандағы аштық және мәжбүрлі көші-қон, 2021; Байдавлетова, 2025]. Зерттеулер кеңестік әлеуметтік-экономикалық саясат пен күрделі реформалар аясында қазақ босқындарының дағдарысын талдауға және демографиялық үдерістегі маңыздылығын анықтауға негіз қалады.

Дейтұрғанымен, аталған тақырыпқа қатысты мәселенің әрбір аспектісі толық ашылды деп айту ерте болар еді. Қазіргі қолданыстағы тарихнама негізінен Қазақстан ішіндегі босқындар көші-қонының себептері мен демографиялық салдарына бағытталғанымен, шекара сыртындағы босқындардың сол елдегі әлеуметтік-саяси негізі әлі де терең зерттеуді қажет етеді. Атап айтқанда, олардың Қытай мен Моңғолияда қалай қабылданғаны, қайда қоныстанғаны, жергілікті органдарымен қарым-қатынасы, тұрмыстық және экономикалық жағдайлары, жергілікті қазақтарымен байланысы және жаңа ортаға бейімделуі туралы деректерді талдау үшін бір ізді метаологиялық ғылыми тәсіл қажет. Қытайдағы қазақтардың қоныстануы [Саити, 2006: 55–60; Ван Чжитун, 2023] және Моңғолиядағы қазақтардың тарихы [Сарай, 1992; Байжума және т.б., 2025: 45–55] бойынша зерттеулер болғанымен, Қазақстан аумағынан сырт өлкеге мәжбүрлі көшкен босқындардың жат елдегі тарихы әлі де тереңірек талдауды қажет етеді.

Бұдан бөлек аталған мәселенің жеткілікті зерттелмеген тағы бір аспектісі балалардың тағдыры. Бұған дейінгі зерттеулерде саяси, әлеуметтік-экономикалық және демографиялық қиындықтар көбірек назарға алынған. Ал жат жұрттағы босқындардың балаларының өмірі, денсаулылық жағдайы мен білім алу мүмкіндіктері туралы нақты зерттеу тым аз болды. Бұл ретте іргелес елдерде атамзаманнан тұрып жатқан тұрғылықты қазақтардың саяси және әлеуметтік-экономикалық бағыттардағы қызметі ерекше назар аударуды қажет етеді. Қолда бар жазбаша және ауызша материалдарда ауып барған қазақ босқындарының жаңа ортаға бейімделуінде жергілікті қазақтардың өзара жәрдем беруі маңызды болғанын аңғартады [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Әкірами, 2009: 184–196; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Сарай, 1992; Ақпарат беруші I; Ақпарат беруші II; Ақпарат беруші VI; Ақпарат беруші VII]. Осыған байланысты іргелес елдерге көшкен қазақтардың тарихын сол елдегі тұрғылықты қазақтардың саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени ахуалымен бірге қарастыру қажеттілігі туындауда. Осыған байланысты ауызша жеткен деректер босқындар мен олардың балаларының тағдырын зерттеуде өте маңызды. Дегенмен ауызша жеткен материалды жазбаша деректермен салыстыра зерттеп талдау қажет.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің деректік және материалдық негізін отандық және шетелдік ғылыми еңбектер, тарихи зерттеулер, естелік сипатындағы шығармалар, кітапхана қорларында сақталған материалдар, қолжазбалар және далалық зерттеу барысында жиналған аудио сұхбат материалдары құрайды.

Қытайға бағытталған мәжбүрлі көші-қонды зерттеуде Қытайлық әдебиеттер мен зерттеу еңбектері маңызды орын алады [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Құмыл тарихи материалдары, 2013]. Сонымен қатар, қазақ руларының қоныстану ерекшеліктері мен көш бағыттарына, сондай-ақ олардың Қытайдың ішкі аймақтарына қарай көшуіне арналған зерттеулер де пайдаланылды [Сайити, 2006; Ван Чжитун, 2023]. Аталған қомақты материалдар қазақ босқындарының көшу бағыттарын салыстырмалы тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді.

Деректердің келесі тобын көш оқиғаларын тікелей басынан өткерген немесе сол тарихи оқиғалар жөніндегі ұжымдық жадты жеткізген авторлардың еңбектері құрайды. Х. Алтай [Алтай, 1980; Алтай, 2014], Х. Оралтай [Оралтай, 1961; Оралтай, 2005], Х. Gayratullah [Gayratullah, 1977; Gayratullah, 2009]. Ауызша және жазбаша жеткен естелік сипатындағы деректердің субъективті ерекшелігі ескеріліп, ондағы мәліметтер өзге зерттеу еңбектері және тарихи материалдармен салыстырыла пайдаланылды.

Бұдан бөлек Моңғолия бағытындағы көші-қонды зерттеудің деректік базасын толықтыру мақсатында Баян-Өлгий аймағындағы Ақтан Бабиұлы атындағы орталық кітапхана қорында сақталған материалдар қарастырылды. Атап айтқанда, А. Сарайдың Революциядан бұрынғы Моңғолия қазақтары [Сарай, 1992] және Революциядан бұрынғы қазақ халқы [Сарай, 1991] еңбектері, сондай-ақ Баян-Өлгий аймағында 1942–2023 жылдары жарық көрген еңбектерді қамтитын библиографиялық көрсеткіш [Баян-Өлгий..., 2024] пайдаланылды. Аталған материалдар Моңғолия қазақтарының XX ғасыр кезеңіндегі бірегей қалыптасуы және қоғамдық өмірі мен қазақтар туралы зерттеулердің бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеу кезінде Моңғолия Ғылым академиясының кітапхана қорларынан алынған зерттеулер де бірге қарастырылды. Атап айтқанда олардың қатарында Алтай қазақтары: бүгінгі жағдайы, болашақ даму бағыттары атты халықаралық ғылыми конференция материалдарының жинағы [Алтай қазақтары, 2015] және Г. Золбаяр мен Б. Өмірбектің зерттеу еңбегі [Золбаяр, Өмірбек, 2019] бар.

Аталған материалдар Моңғолиядағы қазақ қауымының тарихы мен әлеуметтік-мәдени ортасына қатысты қосымша ғылыми мәліметтер ретінде пайдаланылды.

Мақаланың деректік негізінің маңызды бөлігін Моңғолиядағы далалық зерттеу барысында жиналған ауызша тарих материалдары құрайды. Баян-Өлгий аймағындағы жергілікті қазақ өкілдерімен жүргізілген сұхбаттар XX ғасырдағы көші-қон оқиғаларының қоғамдық жадын сақтау ерекшеліктері, жеке отбасылардың тарихи тәжірибелері және Қазақстаннан Моңғолияға қоныс аударған қазақтардың кейінгі тағдыры туралы ақпарат жинауға мүмкіндік берді. Сұхбат материалдары жазбаша дереккөздерге қосымша ақпарат көзі ретінде қарастырылды және пайдалану кезінде ауызша тарих деректеріне тән ретроспективтілік пен жеке есте сақтау ерекшеліктері ескерілді.

Ауызша материалдарды жинау кезінде мемлекет және қоғам қайраткері, дипломат, ғалым Сұлтан Тәукейұлымен, дәрігер Баймұрат Ақынұлымен, журналист Шынай Рахметұлымен, философ Жамбыл Әдиятоллаұлымен, әскери қызмет ардагері Тілеубек Шегірткеұлымен, және сондай-ақ Баян-Өлгий аймағының байырғы тұрғындары Қажиақпар Нұриұлы Әбусейт және Саиндолда Ақмадиұлымен арнайы еркін форматтағы сұхбаттар жүргізілді. Аталған сұхбатта Баян-Өлгий қазақтарының тарихи жады, көші-қон оқиғалары, жеке отбасылардың тағдыры және қазақтардың әлеуметтік өмірі туралы ақпарат жинады. Сонымен қатар, сұхбат берушілердің жеке жинақтарынан жарияланған еңбектер мен қосымша тарихи материалдар қарастырылды.

Далалық жұмыс барысында жазба және қолжазба материалдар да жинақталды. Б. Ақынұлының Отан алдында от кешкендер және Ел айдалып, үріккен жылдарда [Ақынұлы, 2023] атты еңбектері, Ш. Рахметұлының Ғұмыр – тарих және Хаан хүү мин / Патша балам [Рахметұлы, 2018] еңбектері, сондай-ақ Наймандар шежіресіне арналған қолжазба қарастырылды. Бұған қоса Ә. Жамбыл мен Т. Досжанның Бұлғын сұмының мектеп тарихына арналған еңбегі [Жамбыл, Досжан, 2019], Т. Шегірткеұлының Алғашқы қарлығаштар [Шегірткеұлы, 2017] және Құзардан құлаған қыран [Шегірткеұлы, 2024] еңбектері қосымша материал ретінде пайдаланылды. Мұндай жергілікті сипаттағы еңбектер Моңғолия қазақтарының тарихын жекелеген тұлғалар, отбасылар мен жергілікті қауымдардың тарихи тәжірибесі арқылы қарастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеудің негізгі әдісі ретінде салыстырмалы-тарихи әдіс қолданылды. Аталған әдіс Қазақстаннан Қытай мен Моңғолияға бағытталған мәжбүрлі көші-қон үдерістерін бірнеше көрсеткіш бойынша өзара салыстыруға мүмкіндік берді. Салыстырмалы талдадан бөлек тарихнамалық талдау, деректерді салыстыру және ауызша тарих материалдарды сараптау қолданылды.

Талқылау. Қытайдағы қазақтардың жалпы орналасуы, Шыңжаңнан ішкі өлкелерге қарай көшуі жергілікті тарихи материалдар мен қытай зерттеушілерінің еңбектерінде көрініс тапқан [Сайити, 2006; Ван Чжитун, 2023]. Сайити Қытай Республикасы кезеңіндегі қазақ руларының орналасуы мен қоныс аудару бағыттарын қарастырса [赛依提, 2006: 55–60], Ван Чжитун қазақтардың ішкі аймақтарға көшуін Шыңжаңдағы этникалық топтардың өзара интеграциялық үдерістерімен сабақтастыра зерттейді [王志通, 2023: 108–124].

Қазақ көшінің жекелеген кезеңдері Баркөл, Санжы және Құмыл өңірлерінде жарық көрген тарихи материалдарда кеңірек сипатталады [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Құмыл тарихи материалдары, 2013]. Аталған жинақтардағы деректер қазақтардың бір бөлігінің алғашқы қоныстанған аймақтарында тұрақтап қалмай, кейін әртүрлі саяси, әлеуметтік жағдайларға байланысты шығыс бағытқа қарай аууып көшкені көрсетеді. Әкірами еңбегінде де Баркөл қазақтарының шығысқа қарай көшуінің жекелеген кезеңдері мен сол үдерістің әлеуметтік салдары жөнінде мәліметтер беріледі [Әкірами, 2009: 184–196]. Осы деректерді өзара салыстыру Қазақстаннан басталған мәжбүрлі көші-қонның Қытай шекарасынан өтумен аяқталмағанын, кей жағдайда оның Шыңжаң ішіндегі және одан әрі шығысқа қарай жалғасқан көпсатылы көшке айналғанын аңғартады.

Қытай аумағына өткен қазақ босқындарының алғашқы орналасуында жергілікті әкімшілік органдарының қызметі де назар аудартады. Қытай ғылыми әдебиетінде XX ғасырдың алғашқы онжылдықтарында Орталық Азиядан Шыңжаңға өткен босқындарды қабылдау, орналастыру және олардың қозғалысын реттеу мәселесінің жергілікті билік алдында тұрғаны көрсетілген. Цзэн Шаоцун мен Ли Шаньлун 1916 жылғы оқиғаларға байланысты Ресейлік Орталық Азиядан Шыңжаңға өткен босқындардың орналасуы мен кейін қайтарылуын арнайы зерттеп, жергілікті биліктің босқындарды қабылдау мен орналастыру шараларын жүзеге асырғанын көрсетеді [曾少聪, 李善龙, 2017: 109–114].

1920–30 жылдары Қазақстан аумағынан Қытайға өткен қазақтардың орналасуы туралы жергілікті материалдарда олардың бір бөлігінің қазақтар мекендеген аймақтарға бағытталаып, кейін белгілі болғандай жергілікті жайылымдық жерлерге орналастырылғаны жөніндегі мәліметтер кездеседі [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989]. Сонымен қатар босқындарды алғашқы әкімшілік орналастыру мен олардың кейінгі әлеуметтік бейімделуін бір үдеріс ретінде қарастыруға болмайды. Қолда бар материалдар Қытай билігінің белгілі бір әкімшілік шараларымен қатар, жергілікті қазақ қауымының көмегі босқындардың күнделікті өмірінде анағұрлым маңызды орын алғанын аңғартады. Шыңжаңдағы қазақтар сырттан келген отбасыларды уақытша орналастыруға, баспана мен азық-түлік мәселесін шешуге, мал шаруашылығын қайта жүргізуіне және жергілікті ортаға кірігуіне әртүрлі деңгейде қолдау көрсеткен [Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989].

Қазақ босқындарының тағдырын тереңірек қарастырған кезде естелік сипатындағы еңбектер маңызды деректік орын алады. Халифа Алтайдың еңбектерінде қазақтардың Шығыс Түркістандағы жағдайы, көші-қон жолдары мен босқындықтың күнделікті өмірге тигізген әсері жеке өмірлік тәжірибемен сабақтастырыла баяндалады [Алтай, 1980; Алтай, 2014]. Хасен Оралтайдың шығармаларында Шығыс Түркістан қазақтарының саяси жағдайы мен босқындық тарихының жекелеген кезеңдері сипатталған [Оралтай, 1961; Оралтай, 2005]. X. Gayratullah [Gayratullah, 1977; Gayratullah, 2009], D. Canaltay [Canaltay, 2000], M. Теусі [Теусі, 2024] және басқа авторлардың еңбектері де қазақ босқындарының күнделікті өмірі, отбасылық қиындықтары мен жаңа ортаға бейімделу тәжірибесіне қатысты қосымша мәлімет береді. Естеліктердің субъективті сипатына қарамастан, олар ресми әкімшілік құжаттарда толық көріне бермейтін босқындықтың әлеуметтік және гуманитарлық өлшемдерін анықтауға мүмкіндік береді.

Осы еңбектер мен жергілікті материалдарды салыстыра қарастырғанда қазақ босқындарының жаңа ортаға бейімделуінде этникалық және қауымдық байланыстардың маңызы айқын байқалады. Сырттан келген қазақтардың тілі, дәстүрлі шаруашылық үлгісі, әдет-ғұрпы мен әлеуметтік қатынастары жергілікті қазақ ортасына жақын болды. Мұндай ортақтық олардың бөтен әлеуметтік кеңістікте толық оқшауланып қалмауына мүмкіндік берген. Әсіресе материалдық мүмкіндігі төмен, мал-мүлкінен айырылған немесе жол үстінде тұрмыстық қиындықтарға ұшыраған отбасылар үшін жергілікті қауым тарапынан көрсетілген көмек өмірлік маңызы бар әлеуметтік ресурсқа айналды [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Әкірами, 2009; Құмыл тарихи материалдары, 2013].

Аталған жағдайды босқын отбасыларындағы балалардың тағдыры тұрғысынан қарастыру мәселенің тағы бір маңызды қырын ашады. Қазақтардың трансшекаралық көші-қонына арналған зерттеулердің басым бөлігінде балалар дербес тарихи субъект ретінде арнайы қарастырылмайды. Олар көбіне босқын отбасының құрамында ғана аталып, балалардың көшу жолындағы жағдайы, жаңа ортаға бейімделуі, ата-анасынан немесе туыстарынан айырылған жағдайда қандай әлеуметтік қамқорлыққа ие болғаны сияқты мәселелер екінші қатарда қалып қойған. Осыған байланысты босқын балалардың тағдырын арнайы қарастыру көштің әлеуметтік салдарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Қытай бағытындағы материалдарда босқын отбасыларының ауыр тұрмыстық жағдайларға ұшырағаны байқалады. Ұзақ жол, материалдық тапшылық, тұрақты қоныстың болмауы, бұрынғы шаруашылық байланыстардың бұзылуы және жаңа әлеуметтік ортаға бейімделу қажеттілігі ересектермен қатар балаларға да тікелей әсер етті. Алайда зерттеу барысында қарастырылған Іле, Тарбағатай, Баркөл мен Санжы және Құмыл аймақтары материалдарында Қазақстаннан барған қазақ босқындарының балалары арасында жаппай панасыздықтың жеке әлеуметтік құбылыс ретінде қалыптасқаны жөнінде нақты мәліметтер кездеспейді [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Құмыл тарихи материалдары, 2013]. Сол сияқты қарастырылған материалдарда босқын қазақ балаларына арнайы жетім балалар үйлерінің ұйымдастырылғаны жөніндегі деректер де анықталған жоқ.

Дегенмен бұл мәліметті босқындар арасында ата-анасынан айырылған немесе жетім қалған балалар мүлдем болмады деген абсолютті қорытынды ретінде қабылдауға болмайды. Көш кезіндегі дөп келген тұрмыстық қиындықтар, ауру-сырқау, азық-түлік тапшылығы және ұзақ жол жекелеген отбасылардың құрылымына кері ықпал етуі мүмкін еді. Дәлірек айтқанда бұл жерде «жетімдік» пен «панасыздық» ұғымдарын ажырата қарастыру қажет. Ата-анасынан айырылған баланың міндетті түрде әлеуметтік панасыздық жағдайына түсуі шарт емес. Егер мұндай бала туыстарының, ауылдастарының немесе жергілікті қауым мүшелерінің қамқорлығына алынса, биологиялық тұрғыда

жетімдік болғанымен, әлеуметтік панасыздық қалыптаспайды. Қытайдағы қазақ ортасына қатысты қарастырылған материалдар осындай қауымдық қамқорлық тетігінің болғанын пайымдауға негіз береді [Әкірами, 2009; Баркөл тарихи материалдары, 1998].

Осы тұрғыдан Шыңжаң қазақтарының сырттан келген босқындарға көрсеткен көмегін дәстүрлі қоғамдағы өзара жәрдем қатынастарының жалғасы ретінде қарастыруға болады. Туыстық байланыс, ауылдық орта және ортақ этникалық сәйкестік босқын отбасыларын жергілікті әлеуметтік кеңістікке кіріктіруге мүмкіндік берген. Қамқорлыққа мұқтаж баланы отбасы немесе қауым шеңберінде ұстап қалу тәжірибесі арнайы мемлекеттік балалар мекемелеріне деген қажеттіліктің жаппай сипат алмауына ықпал еткен факторлардың бірі болуы мүмкін. Бұл жағдайды шартты түрде қауымдық әлеуметтік қамқорлықтың дәстүрлі үлгісі ретінде сипаттауға болады.

Моңғолия бағытындағы мәжбүрлі көші-қон мәселесі де зерттеуде ерекше назар аударуды қажет етеді. Аталған бағыт бойынша Баян-Өлгий аймағының Ақтан Бабиұлы атындағы орталық кітапханасында сақталған тарихи және өлкетанулық еңбектер пайдаланылды. А. Сарайдың Моңғолия қазақтарының тарихына арналған зерттеулері [Сарай, 1991; Сарай, 1992], Баян-Өлгий аймағына қатысты библиографиялық көрсеткіш [Баян-Өлгий аймағының..., 2024], сондай-ақ Моңғолия Ғылым академиясынан алынған материалдар сол елдегі қазақтардың қоғамдық және әлеуметтік ортасын тарихи тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. «Алтай қазақтары: бүгінгі жағдайы, болашақ даму бағыттары» атты халықаралық конференция материалдары [Алтай қазақтары, 2015] және Г. Золбаяр мен Б. Өмірбектің зерттеуі [Золбаяр, Өмірбек, 2019] де Моңғолиядағы қазақ ортасын зерттеудің қосымша материалдық негізін құрайды.

Сонымен бірге Моңғолиядағы зерттеу барысында жиналған ауызша тарих материалдары босқындардың әлеуметтік тәжірибесін жазба деректермен салыстыра қарастыруға мүмкіндік берді. Сұлтан Тәукейұлы, Баймұрат Ақынұлы, Шынай Рахметұлы, Әдиятоллаұлы Жамбыл, Тілеубек Шегірткеұлы, Қажиақпар Нұриұлы Әбусейт және Саиндолда Ақмадиұлымен жүргізілген сұхбаттарда Қазақстаннан және оған іргелес аумақтардан Моңғолияға өткен қазақтардың тарихы, олардың жаңа ортадағы тұрмыс-тіршілігі мен әлеуметтік бейімделуіне қатысты мәліметтер жинақталды [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Шынай Рахметұлымен сұхбат; Әдиятоллаұлы Жамбылмен сұхбат; Тілеубек Шегірткеұлымен сұхбат; Қажиақпар Нұриұлы Әбусейтпен сұхбат; Саиндолда Ақмадиұлымен сұхбат].

Ауызша деректер Моңғолияға өткен қазақтардың жаңа ортада айтарлықтай саяси, әлеуметтік және тұрмыстық қиындықтарды бастан өткергенін көрсетеді. Қоныс аударушылар бұрынғы шаруашылық ортасынан ажырап, жаңа әкімшілік және саяси жағдайға бейімделуге мәжбүр болды. Материалдық тапшылық, шаруашылықты қайта ұйымдастыру қажеттілігі және әлеуметтік тұрақсыздық олардың күнделікті тұрмысына әсер етті. Сондықтан Моңғолияға барған қазақтардың жағдайын қиындықсыз өткен көші-қон ретінде бағалауға негіз жоқ [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Шынай Рахметұлымен сұхбат].

Сонымен қатар ауызша тарих материалдары босқын балалардың әлеуметтік жағдайына қатысты маңызды ерекшелікті көрсетеді. Жиналған сұхбаттарда қазақ босқындарының балалары арасында жаппай панасыздықтың қалыптасқаны туралы мәліметтер кездеспейді. Сұхбат берушілер босқындардың тұрмыстық қиындықтарын, саяси өзгерістерді және жаңа ортаға бейімделу мәселелерін айтқанымен, балалардың жаппай қараусыз қалып, көшеде өмір сүруі немесе оларды арнайы мекемелерге жинау тәжірибесін атамайды [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Қажиақпар Нұриұлы Әбусейтпен сұхбат; Саиндолда Ақмадиұлымен сұхбат].

Қарастырылған материалдарда Моңғолияға барған босқын қазақтардың балаларына арналған арнайы жетім балалар үйінің құрылғаны туралы да нақты мәлімет анықталмады. Алайда бұл жерде де жекелеген жетім балалардың болмағанын тұжырымдау ғылыми тұрғыдан негізсіз болар еді. Негізгі ерекшелік қолда бар деректер бойынша жетімдік мәселесінің жаппай балалар панасыздығына және босқын қазақ балаларына арналған арнайы институционалдық жүйенің қалыптасуына ұласпауы [Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Қажиақпар Нұриұлы Әбусейтпен сұхбат; Саиндолда Ақмадиұлымен сұхбат].

Аталған құбылыстың қалыптасуында Баян-Өлгийдегі қазақ қауымының босқындарға көрсеткен әлеуметтік қолдауының орны ерекше болғаны байқалады. Ауызша естеліктер жергілікті қазақтардың сырттан келген отбасыларды өз ортасына қабылдап, оларға тұрмыстық және әлеуметтік жағынан қолдау көрсеткенін аңғартады. Мұнда босқындар мен жергілікті халық арасындағы тілдік, мәдени және этникалық жақындық олардың жаңа ортаға бейімделуін жеңілдеткен факторлардың бірі болды

[Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Шынай Рахметұлымен сұхбат; Қажиақпар Нұриұлы Әбусейтпен сұхбат].

Моңғолиядағы бұл жағдай Қытайдағы қазақ босқындарының әлеуметтік тәжірибесімен белгілі бір деңгейде үндеседі. Екі жағдайда да мемлекеттік билік пен әкімшілік құрылымдардың қызметімен қатар, босқындардың күнделікті әлеуметтік бейімделуінде жергілікті қазақ қауымдары маңызды рөл атқарған. Қытайдағы Шыңжаң қазақтары сырттан келген босқындардың жаңа ортаға орнығуына көмектессе [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Әкірами, 2009], Моңғолиядағы қазақтар да сырттан мәжбүрлі түрде келген отбасыларды өз әлеуметтік ортасына қабылдаған [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Шынай Рахметұлымен сұхбат].

Осы салыстыру мемлекеттік және қауымдық әлеуметтік қолдаудың қызметін ажырата қарастыру қажеттігін көрсетеді. Мемлекеттік билік босқындарды қабылдау, орналастыру және олардың қозғалысын әкімшілік тұрғыдан реттеуге қатысса, жергілікті қазақ қауымдары күнделікті өмірге тікелей қатысты әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектесті. Баспана, азық-түлік, шаруашылыққа бейімделу, жергілікті ортаға қабылдану және қамқорлыққа мұқтаж балаларды қараусыз қалдырмау тәрізді тәжірибелер қауымдық көмектің мазмұнын құрады. Сондықтан босқындардың әлеуметтік бейімделуінде мемлекеттік институттармен қатар бейресми, дәстүрлі әлеуметтік байланыстардың да маңызы жоғары болған.

Атап айтқанда Қытай мен Моңғолиядағы қазақтардың босқындарға көрсеткен көмегін тек этникалық ынтымақтастық тұрғысынан бағалаумен шектелу жеткіліксіз. Яғни дәстүрлі қоғамдағы әлеуметтік жауапкершілік пен өзара жәрдем қатынастарының трансшекаралық жағдайда да нақты әрі толыққанды қызмет еткенін көрсетеді. Мемлекеттік шекара қазақ қауымдарын саяси тұрғыдан әртүрлі кеңістіктерге бөлгенімен, тілдік, мәдени, туыстық және шаруашылық байланыстар толық жойылған жоқ. Сондықтан Қазақстаннан барған босқындар үшін Қытай мен Моңғолиядағы қазақ ортасы бөтен қоғамдық кеңістік пен бұрынғы әлеуметтік орта арасындағы байланысты қамтамасыз еткен бейімделу алаңына айналды.

Босқын балалардың жағдайын осы контексте қарастыру ерекше маңызды. Қытай мен Моңғолиядағы материалдарда балалардың жаппай панасыз қалуы туралы мәліметтердің кездеспеуі олардың ешқандай әлеуметтік қиындық көрмегенін білдірмейді. Керісінше, балалар босқындықтың материалдық және психологиялық ауыртпалықтарын отбасымен бірге бастан өткерді. Алайда жергілікті қазақ қауымдарының болуы оларды әлеуметтік ортадан толық ажырап қалудан белгілі бір дәрежеде қорғаған деп пайымдауға негіз бар. Қамқорлыққа мұқтаж балаларды туыстық немесе қауымдық ортаға қабылдау тәжірибесі балалар панасыздығының жаппай әлеуметтік құбылысқа айналмауына әсер еткен факторлардың бірі болуы ықтимал.

Моңғолиядағы ауызша тарих материалдары осы пайымды нақтылай түседі. Ауызша тарих материалдарын пайдалануда олардың деректік ерекшеліктерін де ескерген жөн. Сұхбаттардың бір бөлігі тарихи оқиғалардан бірнеше онжылдық өткеннен кейін алынғандықтан, жеке адамның жады, отбасылық естелік және ұрпақаралық тарихи әңгімелер бір-бірімен ұштасуы мүмкін. Осыған байланысты ауызша деректердегі нақты даталар, сандық мәліметтер мен жеке оқиғалар жазба және архивтік деректермен салыстыра тексеруді талап етеді. Дегенмен ауызша тарихтың ғылыми маңызы тек оқиғаның нақты уақытын анықтаумен шектелмейді. Ол босқындықтың жеке адам мен қауымның тарихи жадында қалай сақталғанын, сырттан келген адамдарды жергілікті қоғамның қалай қабылдағанын және әлеуметтік қиындықтарды қандай дәстүрлі тетіктер арқылы еңсергенін анықтауға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан бірнеше сұхбатта босқын балалардың жаппай панасыз қалғаны немесе арнайы жетімдер үйлеріне орналастырылғаны туралы мәліметтердің кездеспеуі назар аударуға тұрарлық. Деректің болмауы белгілі бір тарихи құбылыстың мүлдем болмағанын өздігінен дәлелдей алмайды. Алайда әртүрлі сұхбат материалдарын жергілікті жазба еңбектермен салыстыра қарастырғанда, Моңғолиядағы қазақ босқындарының балалары арасында панасыздықтың жаппай және институционалдық сипат алмағаны туралы ғылыми болжам жасауға мүмкіндік туады [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Қажиақпар Нұриұлы Әбусейтпен сұхбат; Саиндолда Ақмадиұлымен сұхбат].

Қытай мен Моңғолия тәжірибесін салыстыру арқылы босқындардың жаңа ортадағы жағдайына әсер еткен бірнеше ортақ факторды бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, екі елде де қазақтар бұрыннан мекендеген әлеуметтік және этномәдени кеңістіктің болуы сырттан келген босқындардың толық әлеуметтік оқшаулануына кедергі жасады. Екіншіден, жергілікті қазақтардың шаруашылық

және тұрмыстық көмегі босқындардың күнделікті өмірін қайта қалыптастыруына ықпал етті. Үшіншіден, туыстық және қауымдық қатынастар қамқорлыққа мұқтаж балалардың әлеуметтік ортадан тыс қалмауына мүмкіндік берген. Төртіншіден, мемлекеттік қолдау мен жергілікті қауым көмегінің сипаты әртүрлі болғанымен, олардың өзара ықпалы босқындардың жаңа кеңістікке орнығу үдерісін қалыптастырды.

Сонымен қатар Қытай мен Моңғолиядағы жағдайды толығымен бірдей деп қарастыруға болмайды. Екі елдің саяси жүйесі, әкімшілік басқару құрылымы, шекаралық саясаты және қазақтардың орналасу ерекшеліктері әртүрлі болды. Қытай жағдайында босқындардың кейін Шыңжаң ішіндегі және шығыс бағыттағы қозғалысы жалғасып, олардың бір бөлігі бірнеше мәрте қоныс ауыстыруға мәжбүр болды [Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Әкірами, 2009; Ван Чжитун, 2023]. Моңғолия жағдайында Баян-Өлгийдегі қалыптасқан қазақ ортасының болуы босқындардың белгілі бір бөлігінің жергілікті қауымға кірігуіне мүмкіндік берді. Сондықтан екі бағыттағы көші-қонның ортақ белгілерімен бірге олардың жергілікті ерекшеліктерін де ескеру қажет.

Жалпы алғанда, қарастырылған материалдар XX ғасырдың 20–30-жылдарындағы қазақтардың Қытай мен Моңғолияға мәжбүрлі көші-қонын тек саяси оқиғалардың салдары ретінде зерттеудің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Босқындық шекарадан өту фактісімен аяқталған жоқ; керісінше, оның екінші кезеңі жаңа ортада басталды. Босқындардың қай жерде орналасқаны, оларды кім қабылдағаны, қандай әлеуметтік байланыстарға қосылғаны және отбасының тұтастығын қалай сақтағаны олардың кейінгі тағдырына тікелей әсер етті.

Осы тұрғыдан зерттеу барысында анықталған маңызды мәселелердің бірі қабылдаушы қазақ қауымының әлеуметтік қызметі. Қытайдағы Шыңжаң қазақтары мен Моңғолиядағы Баян-Өлгий қазақтарының сырттан келген босқындарға пана болып, оларды өз әлеуметтік ортасына қабылдауы мәжбүрлі көші-қон салдарын жеңілдеткен маңызды факторлардың бірі ретінде көрінеді. Әсіресе мемлекеттік әлеуметтік көмек мүмкіндіктері шектеулі болған жағдайда дәстүрлі қауымдық өзара жәрдем тетіктері босқындардың күнделікті тіршілігін қамтамасыз етуде айрықша маңызға ие болды [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Әкірами, 2009; Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат].

Аталған құбылыс балалар тағдыры тұрғысынан анағұрлым маңызды. Зерттелген материалдар Қытай мен Моңғолияға барған қазақ босқындарының арасында жетімдік жағдайларының болу мүмкіндігін жоққа шығармағанымен, босқын балалардың жаппай панасыздыққа ұшырағанын және оларға арналған арнайы жетімдер үйлері жүйесінің қалыптасқанын көрсетпейді. Осы ерекшелікті жергілікті қазақ қауымдарының қамқорлық тәжірибесімен байланыстыра қарастыруға негіз бар. Басқаша айтқанда, отбасы өзінің әлеуметтік қызметін толық атқара алмаған жағдайда оның орнын белгілі дәрежеде туыстық және қауымдық орта толықтырған.

Осылайша, Қытай мен Моңғолия материалдарының салыстырмалы талдауы XX ғасырдың 20–30-жылдарындағы қазақ босқындарының тағдырында қабылдаушы ортаның айрықша рөл атқарғанын көрсетеді. Мемлекеттік билік тарапынан жүргізілген әкімшілік шаралар босқындардың алғашқы орналасуына ықпал еткенімен, олардың ұзақ мерзімді әлеуметтік бейімделуінде жергілікті қазақ қауымдарының көмегі анағұрлым тікелей сипат алған. Туыстық байланыстар, этномәдени ортақтық және дәстүрлі өзара жәрдем тәжірибесі сырттан келген отбасыларды әлеуметтік ортаға кіріктірумен қатар, балалардың қауымнан тыс қалып, жаппай панасыздық жағдайына түсу қаупін азайтқан факторлардың бірі болды. Аталған ерекшелік қазақтардың трансшекаралық көші-қон тарихын саяси тарихпен ғана шектемей, оны босқындар тарихы, әлеуметтік тарих, балалар тарихы және ауызша тарих тұрғысынан кешенді зерттеудің қажеттігін көрсетеді.

Нәтижелер. XX ғасырдың 20-30-жылдарындағы шекара аттаған күрделі көші-қонды жалпы Қазақстандағы әлеуметтік, демографиялық, гуманитарлық процесспен бірге қатыстыра қарау керек. Отандық және шетелдік тарихнамада архивтік материалдарға негізделіп, жан-жақты талдау жүргізіліп келеді [Қозыбаева, Бекенова, 2021; Байдавлетова, 2025]. Нәтижесінде тақырып бойынша беймәлім мәселелер жаңа метаологиялық тәсілмен зерттеуге мүмкіндік бергенін көрсетеді.

Атап өткендей зерттеулерді салыстыра талдау қазақ босқындығының негізгі себептері ең алдымен Қазақстан аумағындағы саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістермен тығыз байланысты болғанын көрсетеді. Атап айтқанда, дәстүрлі экономикалық жүйенің жойылуы, күштеп ұжымдастыру және отырықшыландыру, мал мен мүлікті тәркілеу және саяси қуғын-сүргін халықтың бір бөлігін жан сақтап жан-жаққа бытырай көшуге мәжбүр етті. Соңғы зерттеулер мұрағат материалдарына сүйене отырып, мәжбүрлі түрде жасалған көшті кеңестік кезеңде басым болған

біржақты таптық түсіндірме тұрғысынан емес, халықтың өмір салтын, экономикалық белсенділігін және әлеуметтік-мәдени ортасын сақтауға бағытталған қажетті шара ретінде қарастырады [Жириндинова және т.б., 2025].

Сол кезеңдерде іргелес елдерге соның ішінде әсіресе Қытай тарапы трансшекаралық көштің басты нысанының бірі болды. С. Кэмеронның зерттеуінде 1928 жылдан кейінгі саяси-экономикалық науқандар мен ашаршылық жағдайында 200 мыңнан астам адамның Қазақстаннан Шыңжаңға өткені көрсетіледі [Cameron, 2014: 44–72].

Байдавлетова атап өткендей шетелдік тарихшылар да көшуге мәжбүр болған қазақтардың іс-әрекетін елдегі ұжымдастыру және жаппай ашаршылық сясатымен тығыз байланыстыра қарастырып зерттейді [Байдавлетова, 2025].

Зерттеу кезінде іргелес елдерге көшкен босқындардың әртүрлі мәселесі шекарадан өткен соң да сақталып отырған. Яғни шекарадан өткеннен кейін жаңа әлеуметтік ортаға бейімделудің түйіткілдеріне дөп келген. Демек мәселенің бірқатар қыры әлі де Қазақстан тарихының жалпы контекстінде кешенді қарастыру қажеттігін көрсетеді [Байжұма және т.б., 2025].

Жетісу және Семей өңірінен Қытайға өткен босқындардың әлеуметтік бейімделуінде Шыңжаң қазақтары маңызды рөл атқарды. Іле мен Тарбағай өңірлеріне қатысты тарихи материалдарда тұрғылықты қазақтардың босқын қазақтарға әлеуметтік-экономикалық жақтан қолұшын созғаны айтылады [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Әкірами, 2009; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Құмыл тарихи материалдары, 2013]. Минго кезеңінің алғашқы жылдарында Қытай қазақтары Шыңжаң өңіріне ауып келген босқындарға түрлі әлеуметтік көмектер ұсынғаны Қытайлық зерттеулерде де дерек ретінде көрсетілген [Сайити, 2006: 55–60; Ван Чжитун, 2023: 108–124].

Зерттеу нәтижесінде мемлекеттік әкімшілік қолдау мен жергілікті қауым тарапынан көрсетілген әлеуметтік көмекті ажырата қарастыру қажеттігі анықталды. Қытай аумағына өткен босқындарды әкімшілік тұрғыдан қабылдау мен орналастыру тәжірибесі болғанымен, олардың күнделікті өмірге бейімделуінде тұрғылықты қазақ қауымының көмегі айрықша мәнге ие болды. Жергілікті қазақтардың сырттан келген отбасыларға пана беруі, шаруашылық жүргізуге көмектесуі және оларды өздерінің әлеуметтік ортасына қабылдауы босқындардың жаңа жерде тұрақтануына мүмкіндік берген факторлардың бірі болды [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Әкірами, 2009; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989]. Осы тұрғыдан жергілікті қазақ ортасын босқындардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал еткен бейресми қауымдық әлеуметтік қолдау жүйесі ретінде қарастыруға болады.

Моңғолияға бағытталған көші-қонды зерттеу нәтижелері де осыған ұқсас ерекшелікті көрсетті. Ұланбатыр мен Баян-Өлгийде жүргізілген зерттеу жұмыстары барысында Қазақстандағы тәркілеу, ашаршылық және саяси қуғын-сүргін салдарынан Моңғолияға өткен қазақтарға қатысты архивтік және ауызша материалдар анықталды. Деректер бойынша босқындардың бір бөлігі Шыңжаңның Алтай аймағы арқылы Хобдаға өтсе, екінші бағыт Ресейдің Таулы Алтай өңірі мен Қосағаш арқылы жүрген. Ең маңыздысы, Моңғолияға барған босқындар сол жердегі қазақтардың әлеуметтік қолдауына ие болған [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Шынай Рахметұлымен сұхбат; Қажиақпар Нұриұлы Әбусейтпен сұхбат; Саиндолда Ақмадиұлымен сұхбат]. Далалық зерттеу қорытындылары да тұрғылықты қазақтардың қолдауы салдарынан босқын отбасыларындағы балалардың панасыздық көрсеткіші салыстырмалы түрде төмен болғанын көрсетеді.

Аталған жағдай Қытай мен Моңғолия бағытындағы көші-қонның маңызды ортақ белгісін анықтауға мүмкіндік береді. Екі елде де сырттан барған қазақ босқындары үшін бұрыннан қалыптасқан қазақ қауымдары белгілі дәрежеде қабылдаушы әлеуметтік орта қызметін атқарған. Мемлекеттік шекаралар қазақтарды әртүрлі саяси жүйелерге бөлгенімен, тілдік, мәдени, шаруашылық және туыстық жақындық босқындардың жергілікті ортаға бейімделуін жеңілдеткен. Сондықтан босқындардың өмір сүру стратегияларын тек қабылдаушы мемлекеттің әлеуметтік саясатымен байланыстыру жеткіліксіз; жергілікті қазақтардың өзара жәрдем тәжірибесі де олардың әлеуметтік бейімделуінің негізгі факторларының бірі ретінде бағалануы тиіс.

Зерттеудің тағы бір маңызды нәтижесі босқын отбасыларындағы балалардың тағдырына қатысты. Қытай мен Моңғолияға өткен қазақтардың балалары ата-аналарымен бірге босқындықтың материалдық және психологиялық ауыртпалықтарын бастан өткергенімен, қарастырылған материалдар олардың барлығы бірдей әлеуметтік ортадан ажырап, жаппай панасыз қалғанын көрсетпейді. Моңғолия бойынша жиналған материалдарда тұрғылықты қазақтардың қолдауы балалар

панасыздығының төмен болуына ықпал еткен факторлардың бірі ретінде көрінеді. Қытай бойынша да қарастырылған Баркөл, Санжы және Құмыл материалдары қазақ босқын балаларына арналған дербес жетімдер үйлері жүйесінің қалыптасқанын көрсетпейді [Баркөл тарихи материалдары, 1998; Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989; Құмыл тарихи материалдары, 2013].

Сонымен бірге бұл қорытындыны 1930-жылдардағы Қытайдағы барлық қазақ балаларына қатысты жалпылауға болмайды. Шыңжаңның өз ішінен Ганьсу мен Цинхайға қарай босқан қазақтардың жағдайын зерттеген еңбектерде балалардың аштықтан, жол азабынан және басқа да ауыр жағдайлардан зардап шеккені, олардың арасында жетім және қараусыз қалған балалардың болғаны көрсетілген [Сауырқан, Қайпбаева, 2025]. Демек, Қазақстаннан Шыңжаңға өткен босқындар мен Шыңжаңнан Қытайдың ішкі өлкелеріне кейін босқан қазақтарды хронологиялық және географиялық жағынан ажыратып қарастыру қажет. Бұл айырмашылық балалардың әлеуметтік жағдайын бағалауда аса маңызды.

Босқын балалардың кейінгі әлеуметтік тағдырын қарастыру олардың тек көші-қонның зардап шегушілері болмағанын көрсетеді. Жаңа ортада орныққан отбасылардың кейінгі ұрпақтары жергілікті білім беру жүйесіне араласып, қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларына қосылды. Әсіресе Моңғолиядағы қазақ қауымының кейінгі дамуы бұл үдерістің ұзақ мерзімді нәтижесін анық көрсетеді. Зерттеулер Моңғолия қазақтарының қоғамдық өмірге кірігуімен қатар этникалық бірегейлігін сақтағанын, білім беру, қоғамдық-саяси өкілдік және мәдени институттар арқылы орныққан қауымға айналғанын көрсетеді.

Мақала аясында жиналған ауызша материалдар да осы әлеуметтік мобильділіктің жеке мысалдарын береді. Сұлтан Тәукейұлының экономист, дипломат, профессор, парламент мүшесі және Моңғолияның шетелдегі елшісі қызметтерін атқаруы; Баян-Өлгий қазақтары арасынан дәрігерлердің, журналистердің, әскери қызметкерлер мен зерттеушілердің шығуы қазақ қауымының кейінгі ұрпақтарының білім мен қоғамдық қызметке кеңінен араласқанын көрсетеді [Сұлтан Тәукейұлымен сұхбат; Баймұрат Ақынұлымен сұхбат; Шынай Рахметұлымен сұхбат; Тілеубек Шегірткеұлымен сұхбат]. Мұндай жеке өмірбаяндық деректерді барлық босқын балаларға тікелей жалпылауға болмайды, дегенмен олар босқындық жағдайында қалыптасқан қауымдардың кейінгі буындары әлеуметтік бейімделу мен білім алу арқылы қоғамдық өмірдің белсенді мүшелеріне айнала алғанын көрсететін маңызды мысалдар болып табылады.

Зерттеу нәтижелері «босқын» ұғымын тек уақытша әлеуметтік мәртебе тұрғысынан қарастырудың жеткіліксіздігін көрсетеді. Алғашқы кезеңде мәжбүрлі қоныс аударушы ретінде қабылданған адамдар мен олардың балалары уақыт өте келе қабылдаушы елдің тұрақты тұрғындарына айналып, жергілікті қазақ қауымының әлеуметтік және демографиялық құрамына енді. Кейінгі ұрпақтардың білім алуы, кәсіптік мамандануы және қоғамдық өмірге араласуы бастапқы босқындық қауымның біртіндеп орныққан этноәлеуметтік топқа айналуына жағдай жасады. Моңғолия қазақтарының кейінгі тарихына арналған зерттеулер олардың мәдени бірегейлігін сақтай отырып, елдің қоғамдық өміріне кіріккенін көрсетеді.

Осы тұрғыдан Қытай мен Моңғолияға өткен қазақтардың тарихын үш өзара сабақтас кезең негізінде қарастыруға болады: мәжбүрлі босқындық – әлеуметтік бейімделу – орныққан қауымның қалыптасуы. Ал балалар тағдыры осы кезеңдердің арасындағы тарихи сабақтастықты көрсететін негізгі көрсеткіштердің бірі болып табылады. Босқындық жағдайында ата-аналарымен бірге шекара асқан немесе жаңа ортада дүниеге келген ұрпақтың білім алып, кәсіби және қоғамдық ортаға араласуы мәжбүрлі көші-қонның ұзақ мерзімді әлеуметтік нәтижесін көрсетеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері XX ғасырдың 20–30-жылдарындағы қазақ босқындарының тарихын Қазақстан аумағынан кеткен халықтың сандық көрсеткіштерімен немесе шекарадан өту фактісімен шектеуге болмайтынын айқындайды. Отандық зерттеушілер босқындықтың саяси себептері мен негізгі бағыттарын анықтауда елеулі нәтижелерге қол жеткізгенімен, шекараның арғы жағындағы босқындардың саяси-әлеуметтік тарихы, балалардың күнделікті өмірі, жергілікті қазақ қауымдарының оларды қабылдаудағы қызметі, білім алу мен әлеуметтік мобильділік, сондай-ақ кейінгі ұрпақтардың этнодемографиялық дамуға қосқан үлесі кешенді зерттеуді қажет етеді. Моңғолия қазақтарының тарихнамасына арналған қазіргі зерттеулер де бірқатар мәселелердің әлі толық зерделенбегенін көрсетеді.

Осылайша, Қытай мен Моңғолия мысалдары мәжбүрлі көші-қонның тек демографиялық шығын немесе саяси дағдарыс емес, ұзақ мерзімді әлеуметтік өзгерістер туғызған тарихи үдеріс болғанын көрсетеді. Босқындарға іргелес мемлекеттердегі жергілікті қазақ қауымдарының пана

болуы, олардың тұрмыстық және әлеуметтік бейімделуіне көмектесуі, балаларды қауымдық ортадан тыс қалдырмауы босқындардың жаңа кеңістікте орнығуына ықпал еткен маңызды факторлардың бірі болды. Кейін олардың ұрпақтарының білім алып, түрлі кәсіптерді игеруі және қоғамдық өмірге араласуы бастапқы босқын қауымдардың біртіндеп тұрақты этнодемографиялық және әлеуметтік күшке айналуына алғышарт қалыптастырды.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері қазақтардың Қытай мен Моңғолияға бағытталған мәжбүрлі көші күрделі саяси, әлеуметтік-экономикалық процестермен тікелей байланысты екенін көрсетеді. Яғни қазақ босқындарының шекара асуы Қазақстан тарихында орын алған әртүрлі саяси және әлеуметтік мәселелердің салдарынан туындаған күрделі тарихи құбылыстардың бірі болды.

Тиісті ғылыми әдебиеттерді жүйелеу және салыстырмалы талдау барысында мәжбүрлі көші-қонның себептері мен салдары мұқият зерттелді. Зерттеулерде көші-қонның саяси алғышарттарына айтарлықтай назар аударылғанымен, шекарадан өткеннен кейінгі босқындардың әлеуметтік жағдайы, күнделікті өмірі және бейімделу процесі біркелкі зерттелмеген. Атап айтқанда, Қытай мен Моңғолиядағы босқындардың жағдайын салыстырмалы зерттеу олардың тарихи тағдырларындағы ортақ белгілерді және барған елдердегі саяси, әлеуметтік ортаның сипаттамаларынан туындайтын айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Сондықтан босқындар құбылысын тек себептері тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар шекарадан өткеннен кейінгі әлеуметтік салдарымен байланысты зерттеу маңызды.

Зерттеу барысында ерекше назар аударылған мәселелердің бірі босқын отбасыларындағы балалардың тағдыры болды. Мәжбүрлі көші-қон жағдайларында балалар көші-қонның әлеуметтік салдарын ең қатты сезінген топтардың бірі болды. Отбасының өмір сүру жағдайының нашарлауы, материалдық жетіспеушілік, жаңа әлеуметтік ортаға бейімделу қажеттілігі және көші-қонмен байланысты басқа да қиындықтар балалардың күнделікті өміріне тікелей әсер етті.

Сонымен қатар, зерттеулерді талдау босқын балалар мәселесі отандық тарихнамада әлі жан-жақты толық зерттелмегенін көрсетеді. Қытай мен Моңғолияға қоныс аудару тарихына арналған еңбектерде саяси оқиғалар, көші-қон себептері мен жалпы босқындар мәселесі белгілі бір деңгейде қарастырылғанымен, балалардың әлеуметтік жағдайы, олардың жаңа ортаға бейімделуі және босқындықтың олардың кейінгі тағдырына тигізген ықпалы арнайы зерттеу нысаны ретінде назарға алынбаған.

Жалпы алғанда, 1920-1930 жылдары қазақтардың Қытай мен Моңғолияға мәжбүрлі қоныс аударуы Қазақстанның саяси тарихымен қатар әлеуметтік және демографиялық тарихының да маңызды құрамдас бөлігі. Аталған процестің салдары тек шекарадан өткендердің тағдырымен ғана шектеліп қоймай, босқын отбасыларының әлеуметтік құрылымына және күнделікті өмірі мен балаларының тағдырына да әсер етті. Сондықтан, қазақ босқындарының тарихын тек саяси оқиғалар аясында қарастыру мәселенің мәнін толық ашпайды. Мұны оның әлеуметтік және гуманитарлық салдарымен, отбасылар мен балалардың өмірлік тәжірибесімен бірге қарастыру 20 ғасырдағы Қазақстан тарихының күрделі кезеңдерін тереңірек түсінуге жол ашады.

Осыған байланысты болашақ зерттеулерде Қытай мен Моңғолия архивтеріндегі құжаттарды, мерзімді баспасөз материалдарын, босқындардың жеке естеліктерін және ауызша тарих деректерін қолжетімді ету маңызды. Мұндай деректер бізге босқын балалардың күнделікті өмірі мен әлеуметтік интеграциясының осырған дейінгі жеткіліксіз зерттелген аспектілерін нақтылауға және XX ғасырдағы қазақтардың шекарадан мәжбүрлеп көшуінің тұтас тарихи көрінісін жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- Алтай, 1980 – Алтай Х. Естеліктерім. Ыстанбұл: Otağ Matbaası, 1980. 144 б.
Алтай, 2014 – Алтай Х. Алтайдан ауған ел. Алматы: Дәуір, 2014. 272 б.
Алтай қазақтары, 2015 – Алтай қазақтары: бүгінгі жағдайы, болашақ даму бағыттары: халықаралық конференция материалдарының жинағы. Өлгий, 2015.
Әкірамы, 2009 – Әкірамы К. Баркөл қазақтарының шығысқа аууы // Іле тарихи материалдары. Құлжа, 2009. Б. 184–196.
Байдавлетова, 2025 – Байдавлетова М.Д. 1930-шы жылдардағы қазақ босқыншылығы мәселелері батыстық тарихнамада (2000–2024 жж.) // ҚазҰУ Хабаршысы. Тарих сериясы. 2025. № 4 (119). DOI: 10.26577/JH20251195.
Байжұма және т.б., 2025 – Байжұма Г., Табылдиева О., Садыкова А. Моңғолиядағы қазақ диаспорасы мәселесінің тарихнамасы // Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы. 2025. № 4. Б.

45–55. DOI: 10.31489/2025hph4/45-55.

Баркөл тарихи материалдары, 1998 – Баркөл тарихи материалдары жинағы. Баркөл: Ішкі материалдар баспа зауыты, 1998. 225 б.

Баян-Өлгий, 2024 – Баян-Өлгий аймаг орон нутгийн ном зүй: номзүйн бүртгэл (1942–2023). Өлгий, 2024.

Ван Чжитун, 2023 – 王志通. 哈萨克族内迁与近代新疆民族交往交流交融 [Қазақтардың ішкі аймақтарға қоныс аударуы және жаңа дәуірдегі Шыңжаңдағы этностардың өзара қарым-қатынасы, алмасуы мен интеграциясы] // 民族研究. 2023. № 3.

Золбаяр, Өмирбек, 2019 – Золбаяр Г., Өмирбек Б. Монгол-қазақ бичгийн хэлний дундын үг. Улан-Батор, 2019.

Қозыбаева, Бекенова, 2021 – Қозыбаева М.М., Бекенова А.А. Қазақ босқындары XX ғ. 30-шы жж. басында Батыс Сібірде: бейімделу және орналасу мәселелері // Отан тарихы. 2021. № 3 (95). Б. 110–118. DOI: 10.51943/1814-6961_2021_3_110.

Құдайбергенова, 2021 – Құдайбергенова А.И. 1930 жылдары қазақ босқындарын қайтару тарихына орай // Қазақстандағы XX ғасырдың 30-шы жж. басындағы ашаршылық және қазақтардың көршілес аумақтарға мәжбүрлі көші-қоны: зерттеу мәселелері. Алматы: Литера-М, 2021. Б. 93–101.

Құдайбергенова, Байдалы, 2021 – Құдайбергенова А.И., Байдалы Р.Ж. Маңғыстау өңіріндегі аштық пен босқыншылық (1920 ж. соңы – 1930 ж. басы) // Отан тарихы. 2021. № 3 (95). Б. 126–135.

Қазақстандағы ашаршылық және мәжбүрлі көші-қон, 2021 – Қазақстандағы XX ғасырдың 30-шы жж. басындағы ашаршылық және қазақтардың көршілес аумақтарға мәжбүрлі көші-қоны: зерттеу мәселелері = Голод начала 30-х гг. XX века в Казахстане и вынужденные миграции казахов на сопредельные территории: проблемы исследования: республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары / Құраст. А.И. Құдайбергенова, М.М. Қозыбаева, Р. Байдалы. Алматы: Литера-М, 2021. 296 б.

Құмыл тарихи материалдары, 2013 – Құмыл тарихи материалдары. Құмыл: Ішкі материалдар баспа зауыты, 2013. 295 б.

Лиас, 2022 – Лиас Г. Аспан тау асқан үркін көш. Алматы: AmalBooks, 2022. 232 б.

Мұқарапұлы, 2012 – Мұқарапұлы Ә. Киелі көш. Бейжің: Ұлттар баспасы, 2012. 796 б.

Оралтай, 1961 – Oraltay H. Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri. İzmir: İstiklal Matbaası, 1961. 210 s.

Оралтай, 2005 – Оралтай Х. Елім-айлап өткен өмір. Алматы: Атамұра, 2005. 665 б.

Сайити, 2006 – 阿布都力江·赛依提. 民国时期哈萨克族部落分布与迁徙 [Қытай Республикасы кезеңіндегі қазақ руларының таралуы және қоныс аударуы] // 贵州师范大学学报 (社会科学版). 2006. № 4. Б. 55–60.

Сауырқан Е., Қаипбаева А.Т. 1930 жылдары Шыңжаңнан көшкен қазақ босқындары және қараусыз қалған балалардың әлеуметтік мәселесі // Asian Journal “Steppe Panorama”. – 2025. – Т. 12. – № 4. – 1163–1176 бб. – DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_4_1163-1176.

Санжы қазақтарының шығысқа аууы, 1989 – Санжы қазақтарының шығысқа аууы. Санжы: Санжы баспа зауыты, 1989. 330 б.

Сарай, 1991 – Сарай А. Революциядан бұрынғы қазақ халқы. Өлгий, 1991.

Сарай, 1992 – Сарай А. Революциядан бұрынғы Моңғолия қазақтары. Өлгий, 1992.

Сейітұлы, 2015 – Сейітұлы Ә. Минго дәуіріндегі қазақ тарихы. Үрімжі: Шыңжаң әсемөнер-фотосурет баспасы, 2015. 677 б.

Цзэн Шаоцун, Ли Шаньлун, 2017 – 曾少聪, 李善龙. 民国时期新疆俄属中亚难民的安置和遣返 [Қытай Республикасы кезеңіндегі Шыңжаңдағы Ресейлік Орталық Азия босқындарын орналастыру және кері қайтару] // 云南民族大学学报 (哲学社会科学版). 2017. Т. 34. № 5. Б. 109–114. DOI: 10.13727/j.cnki.53-1191/c.2017.05.018.

Четин, 2022 – Четин А. Өмір жолымдағы соңғы көш. Алматы: AmalBooks, 2022. 560 б.

Шолпан, 2024 – Шолпан Қ.Д. Атайкөй қазақтары. Алматы: Мазмұндама, 2024. 216 б.

Barcus, Werner, 2010 – Barcus H.R., Werner C. The Kazakhs of Western Mongolia: Transnational Migration from 1990–2008 // Asian Ethnicity. 2010. Vol. 11. № 2. Pp. 209–228. DOI: 10.1080/14631361003779463.

Benson, 1990 – Benson L. The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944–1949. New York: M.E. Sharpe, 1990.

Cameron, 2014 – Cameron S. The Kazakh Famine of 1930–33: Current Research and New Directions // East/West: Journal of Ukrainian Studies. 2014. Vol. 1. № 2. Pp. 117–132.

Canaltay, 2000 – Canaltay D. Qiyli zaman – qiyin tagdyr. Almaty: Duniye juzi qazaq qawimdistigi, 2000. 160 p.

Gayratullah, 1977 – Gayratullah H. Altaylarda Kanlı Günler. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1977. 274 s.

Gayratullah, 2009 – Gayratullah H. Uzaklara Balam. İstanbul: Toker Yayınları, 2009. 182 s.

Kuşçu, 2016 – Kuşçu I. Changing Perception of Homeland for the Kazakh Diaspora // Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. 2016. Vol. 44. № 3. Pp. 380–396.

Noda, Ono, 2019 – Noda J., Ono R. Emigration/Muhacir from Xinjiang to the Middle East during the 1940s–

60s. MEIS-NIHU Series № 1. Fuchu, Tokyo: Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa (ILCAA), 2019. 155 p.

Rakhimzhanova, 2024 – Rakhimzhanova A. Collective Memory: Kazakh Exodus from Altay Mountains // *Türkoloji*. 2024. № 119. Pp. 1–20. DOI: 10.59358/ayt.1531841.

Selvi et al., 1996 – Selvi Z., Teyci M., Kara A. Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan. İstanbul: Kazak Türkleri Vakfı, 1996. 62 s.

Teyci, 2024 – Teyci M. Doğu Altay'dan Türkiye'ye İlk Kazak Göçü (1952). İstanbul: Hayat, 2024. 144 s.

Ақпарат берушілердің тізімі

I. Сұлтан Тәукейұлы. 1943 ж.т. Баян-Өлгий аймағы, Ақкөл жерінің тумасы. Экономист, дипломат, аудармашы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, мемлекет және қоғам қайраткері. Моңғолия Парламентінің бұрынғы мүшесі, Моңғолияның Венгрия және Австриядағы бұрынғы төтенше және өкілетті елшісі.

II. Баймұрат Ақынұлы. 1959 ж.т. Баян-Өлгий аймағы, Бұлғын сұмы, Өңдер қара жерінің тумасы. Дәрігер.

III. Шынай Рахметұлы. Баян-Өлгий аймағының тумасы. Журналист.

IV. Жамбыл Әдиятолғаұлы. Баян-Өлгий аймағының тумасы. Философ.

V. Тілеубек Шегірткеұлы. Баян-Өлгий аймағының тумасы. Әскери қызметкер, запастағы подполковник.

VI. Қажиақпар Нұриұлы Әбусейт. Сұхбат алынған кезде 89 жаста. Баян-Өлгий аймағының тумасы. Бухгалтер. Руы – найман.

VII. Саиндолда Ақмадиұлы. Сұхбат алынған кезде 86 жаста. Баян-Өлгий аймағының тумасы. Бухгалтер. Руы – найман.

VIII. Шынарбек Сетханұлы. Баян-Өлгий аймағы. Хамза Ерзінұлы Зайсановтың өмірбаяны мен Моңғолияға өту тарихына қатысты ауызша және жазба материалдар берген ақпарат беруші.

References

Altai, 1980 – Altai H. Estelikterim [My Memoirs]. İstanbul: Otağ Matbaası, 1980. 144 p. [in Kazakh]

Altai, 2014 – Altai H. Altaidan aughan el [The People Who Migrated from Altai]. Almaty: Daur, 2014. 272 p. [in Kazakh]

Altai qazaqtary, 2015 – Altai qazaqtary: bugingi zhagday, bolashaq damu bagyttary [Altai Kazakhs: Current Situation and Future Development Directions]: Proceedings of the International Conference. Ölgii, 2015. [in Kazakh]

Akirami, 2009 – Akirami K. Barkol qazaqtarynyn shygysqa auuy [The Eastward Migration of the Barkol Kazakhs]. Ile tarikhi materialdary [Ili Historical Materials]. Kulja, 2009. Pp. 184–196. [in Kazakh]

Baidavletova, 2025 – Baidavletova M.D. 1930-shy zhyldardagy qazaq bosqynshylygy maseleleri batystyq tarikhnama (2000–2024 zhzh.) [The Problems of Kazakh Refugees in the 1930s in Western Historiography (2000–2024)]. KazNU Khabarshysy. Tarikh seriiasy [Journal of History]. 2025. № 4 (119). DOI: 10.26577/JH20251195. [in Kazakh]

Baizhuma et al., 2025 – Baizhuma G., Tabyldieva O., Sadykova A. Mongoliyadagy qazaq diasporasy maselesinin tarikhnasy [Historiography of the Kazakh Diaspora in Mongolia]. Qaragandy universitetinin khabarshysy. Tarikh. Filosofiia seriiasy [Bulletin of Karaganda University. History. Philosophy Series]. 2025. № 4. Pp. 45–55. DOI: 10.31489/2025hph4/45-55. [in Kazakh]

Barkol tarikhi materialdary, 1998 – Barkol tarikhi materialdary zhinagy [Collection of Barkol Historical Materials]. Barkol: Ishki materialdar baspa zauyty, 1998. 225 p. [in Kazakh]

Bayan-Ölgii, 2024 – Bayan-Ölgii aimag oron nutgiin nom zui: nomzuin bürtgel (1942–2023) [Local Bibliography of Bayan-Ölgii Aimag: Bibliographical Register, 1942–2023]. Ölgii, 2024. [in Mongolian]

Wang Zhitong, 2023 – Wang Zhitong. Hasakezu neiqian yu jindai Xinjiang minzu jiaowang jiaoliu jiaorong [Kazakh Internal Migration and the Interaction, Exchange and Integration among Ethnic Groups in Modern Xinjiang]. Minzu Yanjiu [Ethno-National Studies]. 2023. № 3. [in Chinese]

Zolbayar, Omirbek, 2019 – Zolbayar G., Omirbek B. Mongol-kazakh bichgiin khelnii dundyn üg. Ulaanbaatar, 2019. [in Mongolian]

Kozybayeva, Bekenova, 2021 – Kozybayeva M.M., Bekenova A.A. Qazaq bosqyndary XX g. 30-shy zhzh. basynda Batys Sibirde: beiimdelu zhane ornasu maseleleri [Kazakh Refugees in Western Siberia in the Early 1930s: Problems of Adaptation and Settlement]. Otan tarikhy. 2021. № 3 (95). Pp. 110–118. DOI: 10.51943/1814-6961_2021_3_110. [in Kazakh]

Kudaibergenova, 2021 – Kudaibergenova A.I. 1930 zhyldary qazaq bosqyndaryn qaitaru tarikhyna orai [On the History of the Return of Kazakh Refugees in the 1930s]. Qazaqstandagy XX gasyrdyn 30-shy zhzh. basyndagy asharyshlyq zhane qazaqtardyn korshiles aumaqtarga mazhburli koshi-qony: zertteu maseleleri [Famine in Kazakhstan in the Early 1930s and Forced Migration of Kazakhs to Adjacent Territories: Research Problems]. Almaty: Litera-M, 2021. Pp. 93–101. [in Kazakh]

Kudaibergenova, Baidaly, 2021 – Kudaibergenova A.I., Baidaly R.Zh. Mangystau onirindegi ashtyq pen bosqynshylyq (1920 zh. songy – 1930 zh. basy) [Famine and Refugee Migration in the Mangystau Region (Late 1920s – Early 1930s)]. Otan tarikhy. 2021. № 3 (95). Pp. 126–135. [in Kazakh]

Qazaqstandagy asharyshlyq zhane mazhburli koshi-qon, 2021 – Qazaqstandagy XX gasyrdyn 30-shy zhzh. basyndagy asharyshlyq zhane qazaqtardyn korshiles aumaqtarga mazhburli koshi-qony: zertteu maseleleri [Famine in Kazakhstan in the Early 1930s and Forced Migration of Kazakhs to Adjacent Territories: Research Problems]. Eds. A.I. Kudaibergenova, M.M. Kozybayeva, R. Baidaly. Almaty: Litera-M, 2021. 296 p. [in Kazakh and Russian]

Kumul tarikhi materialdary, 2013 – Kumul tarikhi materialdary [Kumul Historical Materials]. Kumul: Ishki materialdar baspa zauyty, 2013. 295 p. [in Kazakh]

Lias, 2022 – Lias G. Aspantau asqan urkin kosht [The Refugee Migration across Aspantau]. Almaty: AmalBooks, 2022. 232 p. [in Kazakh]

Mukharapuly, 2012 – Mukharapuly A. Kieli kosht [Sacred Migration]. Beijing: Ulttar baspasy, 2012. 796 p. [in Kazakh]

Oraltay, 1961 – Oraltay H. Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri [East Turkestan Kazakh Turks in the Struggle for Freedom]. İzmir: İstiklal Matbaası, 1961. 210 p. [in Turkish]

Oraltay, 2005 – Oraltay H. Elim-ailap otken omir [A Life Passed with “Elim-ai”]. Almaty: Atamura, 2005. 665 p. [in Kazakh]

Sayiti, 2006 – Sayiti A. Minguo shiqi Hasakezu buluo fenbu yu qianxi [Distribution and Migration of Kazakh Tribes during the Republican Period]. Guizhou Shifan Daxue Xuebao (Shehui Kexue Ban) [Journal of Guizhou Normal University (Social Sciences)]. 2006. № 4. Pp. 55–60. [in Chinese]

Sauyrkan, Ye., Kaipbayeva, A.T. (2025). Kazakh refugees from Xinjiang in the 1930s and the social problem of abandoned children. Asian Journal “Steppe Panorama”, 12(4), 1163–1176. DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_4_1163-1176. [in English]

Sanzhi qazaqtarynyn shygysqa auuy, 1989 – Sanzhi qazaqtarynyn shygysqa auuy [The Eastward Migration of the Sanji Kazakhs]. Sanji: Sanji baspa zauyty, 1989. 330 p. [in Kazakh]

Sarai, 1991 – Sarai A. Revolutsiadan buryngy qazaq khalqy [The Kazakh People before the Revolution]. Ölgii, 1991. [in Kazakh]

Sarai, 1992 – Sarai A. Revolutsiadan buryngy Mongoliya qazaqtary [The Kazakhs of Mongolia before the Revolution]. Ölgii, 1992. [in Kazakh]

Seituly, 2015 – Seituly A. Mingo dauirindegi qazaq tarikhy [History of the Kazakhs during the Republican Period]. Ürümqi: Xinjiang Fine Arts and Photography Publishing House, 2015. 677 p. [in Kazakh]

Zeng Shaocong, Li Shanlong, 2017 – Zeng Shaocong, Li Shanlong. Minguo shiqi Xinjiang Eshu Zhongya nanmin de anzhi he qianfan [Resettlement and Repatriation of Refugees from Russian Central Asia in Xinjiang during the Republican Period]. Yunnan Minzu Daxue Xuebao (Zhexue Shehui Kexue Ban) [Journal of Yunnan Minzu University (Philosophy and Social Sciences)]. 2017. Vol. 34. № 5. Pp. 109–114. DOI: 10.13727/j.cnki.53-1191/c.2017.05.018. [in Chinese]

Cetin, 2022 – Cetin A. Omir zholymdagy songy kosht [The Last Migration in My Life]. Almaty: AmalBooks, 2022. 560 p. [in Kazakh]

Sholpan, 2024 – Sholpan Q.D. Ataikoi qazaqtary [The Kazakhs of Ataköy]. Almaty: Mazmundama, 2024. 216 p. [in Kazakh]

Barcus, Werner, 2010 – Barcus H.R., Werner C. The Kazakhs of Western Mongolia: Transnational Migration from 1990–2008. Asian Ethnicity. 2010. Vol. 11. № 2. Pp. 209–228. DOI: 10.1080/14631361003779463. [in English]

Benson, 1990 – Benson L. The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944–1949. New York: M.E. Sharpe, 1990. [In English]

Cameron, 2014 – Cameron S. The Kazakh Famine of 1930–33: Current Research and New Directions. East/West: Journal of Ukrainian Studies. 2014. Vol. 1. № 2. Pp. 117–132. [In English]

- Canaltay, 2000 – Canaltay D. Qiyli zaman – qiyin tagdyr [Troubled Times – Difficult Fate]. Almaty: Duniye juzi qazaq qawimdastigi, 2000. 160 p. [in Kazakh]
- Gayratullah, 1977 – Gayratullah H. Altaylarda Kanlı Günler [Bloody Days in the Altai]. Istanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1977. 274 p. [in Turkish]
- Gayratullah, 2009 – Gayratullah H. Uzaklara Balam [To Distant Lands, My Child]. Istanbul: Toker Yayınları, 2009. 182 p. [in Turkish]
- Kuşçu, 2016 – Kuşçu I. Changing Perception of Homeland for the Kazakh Diaspora. Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. 2016. Vol. 44. № 3. Pp. 380–396. [in English]
- Noda, Ono, 2019 – Noda J., Ono R. Emigration/Muhacir from Xinjiang to the Middle East during the 1940s–60s. MEIS-NIHU Series № 1. Fuchu, Tokyo: Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa (ILCAA), 2019. 155 p. [in English]
- Rakhimzhanova, 2024 – Rakhimzhanova A. Collective Memory: Kazakh Exodus from Altay Mountains. Türkoloji. 2024. № 119. Pp. 1–20. DOI: 10.59358/ayt.1531841. [in English]
- Selvi et al., 1996 – Selvi Z., Teyci M., Kara A. Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan [Migration of the Kazakhs from East Turkestan to Anatolia and Osman Taştan]. Istanbul: Kazak Türkleri Vakfı, 1996. 62 p. [in Turkish]
- Teyci, 2024 – Teyci M. Doğu Altay'dan Türkiye'ye İlk Kazak Göçü (1952) [The First Kazakh Migration from Eastern Altai to Turkey (1952)]. Istanbul: Hayat, 2024. 144 p. [In Turkish]

СОДЕРЖАНИЕ / МАЗМУНЫ ОТАН ТАРИХЫ № 29(3). 2026

<i>Dinasheva L.G., Alimbekuly A.A., Saparbekova B.</i> HISTORIOGRAPHY OF WRITTEN SOURCES ON THE HISTORY OF KAZAKHSTAN FROM THE 6th TO THE EARLY 13th CENTURIES: EVOLUTION OF TRANSLATIONS, TEXTUAL CRITICISM, AND HISTORICAL-GEOGRAPHICAL INTERPRETATION.....	964
<i>Suleimenova D.K., Agatay O.M.</i> ULUS OF JOCHI AND THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA, 1380–1395 FROM VASSALAGE TO ALLIANCE.....	973
<i>Порсин А.А.</i> ВЛИЯНИЕ КЛИМАТА И ЭПИДЕМИЙ НА ПОЛИТИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ В ЗОЛОТОЙ ОРДЕ В КОНЦЕ XIII – НАЧАЛЕ XIV ВВ.....	985
<i>Джумагалиев Д.А., Сабитов Ж.М.</i> «КРИЗИС XIV ВЕКА» И ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ЛЕГИТИМАЦИИ ВЛАСТИ (ПО МАТЕРИАЛАМ «МАДЖМУ АТ-ТАВАРИХ»).....	997
<i>Амирбекова С.К., Саркыткан К., Дюсенов Б.Д.</i> ХОРЕЗМ, МАВЕРАННАХР И ДЕШТ-И КИПЧАК В АРАБСКИХ РУКОПИСЯХ ВАТИКАНСКОЙ АПОСТОЛЬСКОЙ БИБЛИОТЕКИ.....	1011
<i>Koshymova A.O., Nogaibaeva M.S.</i> TOPONYMS IN KAZAKH EPICS: HISTORICAL, TOPONYMIC AND ETHNOCULTURAL ANALYSIS (BASED ON THE POEM “KOBYLANDY BATYR”).....	1032
<i>Kambarbekova G.A.</i> CENTRAL ASIA THROUGH THE LENS OF AN INDIAN TRAVELER: PEOPLE, CUSTOMS, AND TOPONYMY.....	1044
<i>Тылахметова А.С., Черниенко И.Б.</i> ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХАНА АБИЛМАМБЕТА В ОЦЕНКАХ ИСТОРИОГРАФИИ.....	1063
<i>Abenova G.A., Tokishkadirov B.B., Mamyrbekov A.M.</i> KAZAKH–DZUNGAR RELATIONS IN MODERN HISTORIOGRAPHY	1079
<i>Beisembayeva A.R.</i> KAZAKH-DZUNGAR RELATIONS FROM THE SECOND HALF OF THE XVII CENTURY TO THE 1750S: THE SOURCE BASE OF THE RESEARCH.....	1092
<i>Galimov Ye.A., Kabuldinov Z.Ye.</i> UPRISINGS OF THE KAZAKHS OF THE JUNIOR ZHUZ AGAINST THE ABOLITION OF THE AUTHORITY OF SULTAN-RULERS.....	1104
<i>Toraigyrov Ye.M.</i> THE KAZAKH POPULATION AND THE MILITARY- ADMINISTRATIVE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE ON THE RIGHT BANK OF THE IRTYSH RIVER (SECOND HALF OF THE XVIII CENTURY TO THE EARLY XIX CENTURY).....	1117

Төлебаева Ж.М., Хайрулдаева А.М.

ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚТАР МЕН ОРТА АЗИЯ
ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ.....1131

Құрманбек Қ., Қайполла Қ., Нұржанбек Н.

ҚАЗАҚ АҒARTУШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ
ШАҒАТАЙ ТІЛІНДЕГІ ДІНИ ТЕРМИНДЕР
(Зәкірия бин Ибраһимнің «Мұхтасар 'илм-И Ғал» еңбегі негізінде).....1143

Ахметова Г.М.

ТОРГОВОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В ПРОЦЕССАХ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО
КАЗАХСТАНА (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА).....1156

Черниенко Д.А., Тойбаев А.Ж.

ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ЖЕТЫСУСКОЙ ОБЛАСТИ
В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XXI В. (ПО ДАННЫМ ПЕРЕПИСЕЙ НАСЕЛЕНИЯ).....1173

Оразов Р.Е., Тілеубаев Ш.Б., Қоңқабаева А.Н.

ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ 1916 ЖЫЛҒЫ КӨТЕРІЛІСТІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....1195

Abdrakhmanova G.S., Kalenova T.S., Tuleubayev Zh.Z.

THE IDEA OF NATIONAL REVIVAL IN THE WORKS
OF THE ALASH FIGURES: A HISTORICAL ANALYSIS.....1213

Жүсіп С.А., Маслов Х.Б.

ЧЕХИЯ МЕН СЛОВАКИЯ ДЕРЕККӨЗДЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ
БЕЙНЕСІ: МӘДЕНИЕТ, ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ АЛАШ ОРДА.....1228

Сулейменова Г.Ж., Оразаева Ж.Ж., Аликулова Н.С.

XX ҒАСЫР БАСЫНДА ҚАЗАҚ ӨЛКЕСІНДЕГІ
БІЛІМ БЕРУДІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ, ЖАҢАША
ТЕНДЕНЦИЯ, ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР.....1241

Байсалдина Г.Ж., Козыбаева М.М.

1918–1936 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЙЛАУ
ҚҰҚЫҒЫНАН АЙЫРУ САЯСАТЫ: ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕР,
ӨҢІРЛІК ПРАКТИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК САЛДАРЛАР.....1254

Shakenov A.

HISTORICAL FIGURES IN RURAL STREET NAMES
OF NORTHERN KAZAKHSTAN: FROM SOVIET TO NATIONAL PANTHEON.....1268

Сулейменова А.

1925–1933-ЖЫЛДАРДАҒЫ «КІШІ ҚАЗАН» НАУҚАНДАРЫНЫҢ
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС ӨҢІРЛЕРІНДЕ ЖҮРГІЗІЛУ ТАРИХЫ:
АРХИВТІК ДЕРЕККӨЗДЕРГЕ ШОЛУ.....1281

Омарова Г.А., Төленова З.М., Қожаханова Қ.К.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1931–1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ
АШАРШЫЛЫҚТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЗАРДАПТАРЫ:
АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ МЕН ҚАЛАСЫ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ.....1301

Әлібек С.Н., Косанбаев С.К., Пазиров Е.Д.

1930-ШЫ ЖЫЛДАРЫ ОҢТҮСТІК Өңірде саяси

қуғын-сүргінге ұшыраған оқу-ағарту

саласы қызметкерлерінің қасіретті тағдыры.....1316

Issabek M.K., Gündoğdu A.

WOMEN OF SOUTH KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT

OF STALINIST REPRESSIONS: THE FATE OF MOTHERS

AND THE FORMATION OF HISTORICAL MEMORY.....1331

Kassymova D.B., Abdrakhmanov B.N., Kenzhegalin A.K.

MIGRATIONS IN THE SYSTEM OF THE SOVIET-CHINESE

BORDER IN THE 1940S: SOCIETAL SECURITY IN THE KAZAKH SSR.....1347

Turgunbayev I.E., Makhayeva A.Sh., Zhanatayeva K.B.

MODERNIZATION IN THE EARLY REPUBLIC OF TÜRKİYE:

INTELLECTUAL EMIGRATION AND THE IDEOLOGICAL TRANSFER.....1360

Сауыркан Е., Каипбаева А.Т.

ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ КӨШІ-ҚОН: XX ҒАСЫРДЫҢ

БАСЫНДА ҚЫТАЙ МЕН МОҢҒОЛИЯҒА ӨТКЕН

ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ ЖӘНЕ БАЛАЛАР ТАҒДЫРЫ.....1371

Базарбаев К., Батырбекқызы Г., Эрен Акдениз

ТҮРКІЯ–ҚАЗАҚСТАН ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ

ЖҰМСАҚ КҮШ ПЕН ЭТНИКАЛЫҚ СӘЙКЕСТІК ЫҚПАЛЫ.....1388

Zharylgassynova B., Duisenbay D.

AGRICULTURAL CULTURE OF THE KARAKUYS

SETTLEMENT: BASED ON ARCHAEOBOTANICAL

MATERIALS OF THE EARLY IRON AGE.....1405

Турганбаева Л.Р., Азитаев С.С.

АРХИТЕКТУРНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СРЕДНЕВЕКОВОГО МАВЗОЛЕЯ

НА ГОРОДИЩЕ КЫШКАЛА (КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ).....1418

Ергали Г., Қалыш А.Б., Исаева А.И.

ЭТНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ БРАЧНОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

СРЕДИ КАЗАХОВ КАРАГАНДИНСКОЙ И УЛЫТАУСКОЙ ОБЛАСТЕЙ.....1432

Ахантаева Ә.Ж.

ЖЕТІСУ Өңіріндегі егіншілік өнімдері

және оның тұрмыста қолданылуы.....1445

Ш.Ш. Уәлиханов ат. Тарих және этнология институты
Алматы қ., Шевченко көш., 28
Тел/факс: +7 727 261 67 19
e-mail: kazhistory@bk.ru
